

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті аналізуються основні психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів біології до екологічної освіти старшокласників.

Упродовж останніх років екологічну освіту вважають одним з найпотужніших важелів повороту людства від руйнівного споживацького способу життєдіяльності до конструктивного, бережливо-відновлювального.

Зазначимо, що розробку проблеми екологічної підготовки учнів і студентів у процесі вивчення різних навчальних предметів у школі та ВНЗ розробляє значна частина вчених (Н.М. Буринська, А.С. Волкова, Я.І. Габєв, Л.П. Лаврух, О.В. Лабенко, Н.В. Левчук, Л.Б. Лук'янова, Г.С. Марочко, О.П. Мітрасова, В.М. Назаренко, Р.А. Науменко, А.Н. Некос, Л.М. Німець, М.П. Откаленко, Г.П. Пустовіт, Н.А. Пустовіт, І.Т. Суравєгіна, М.С. Швед, Н.Б. Щокіна та ін.).

Метою нашої статті є обґрунтування психолого-педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів біології до екологічної освіти старшокласників. Предметом дослідження ми обрали зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів біології до екологічної освіти старшокласників. Метою дослідження є визначення психолого-педагогічних умов формування готовності студентів природничих факультетів до екологічної освіти.

Аналіз складників, психолого-педагогічних умов і теоретичних підходів до підготовки майбутніх учителів біології до екологічної освіти дозволяє встановити певний зв'язок між діяльністю учителів біології у галузі екологічної освіти і процесом їх підготовки у ВНЗ та станом готовності до педагогічної діяльності.

Підготовка виступає засобом формування готовності до педагогічної діяльності, а готовність є результатом і показником якості підготовки, що перевіряється у практичній діяльності вчителя.

Екологічна діяльність виступає метою підготовки до екологічної освіти, але водночас вона виконує функції її регулювання і корекції. Під готовністю учителів до екологічної освіти старшокласників ми розуміємо складне, системне, особистісне утворення, яке включає систему філософських, психолого-педагогічних, екологічних, спеціальних наукових, методичних знань, умінь і навичок організації навчальної діяльності учнів, що виникає у результаті певного досвіду і ґрунтується на формуванні позитивного ставлення, усвідомленні мотивів і потреб у даній діяльності та проявляється у конкретних діях учителя [7]. Нами виділені компоненти та показники готовності вчителів біології до екологічної освіти (Табл. 1.):

Таблиця 1.

Компоненти та показники готовності вчителів біології до екологічної освіти

Компоненти	Показники
Мотиваційний	1. Професійна спрямованість на навчальну роботу екологічного характеру. 2. Ціннісно-емоційне ставлення до навколишнього середовища.
Змістовий	3. Психолого-педагогічні знання. 4. Загальноєкологічні і еколого-правові знання. 5. Біологічні і екологічні знання.
Операційний	6. Вміння і навички практично спрямованої еколого-педагогічної діяльності та її оцінка. 7. Ініціатива і творчість у діяльності.

У своєму дослідженні ми обмежимося 2-ма віковими групами: студентами педагогічних університетів природничих факультетів і учнями старшого шкільного віку.

Саме у старшокласників особливо добре виражене естетичне, "споглядалне" сприйняття природи, ставлення до якої має об'єктивний характер. Спостерігається підвищення інтенсивності непрагматичного ставлення до природи, в якому домінує його перцептивно-афективний компонент. Юнацький вік характеризується пошуком гармонії у світі природи, осмислення особистої позиції у взаємовідносинах з ним.

Протягом останніх п'яти років нами було проведено анкетування серед 140 студентів 3 курсу природничого факультету щодо їх ставлення до проблем довкілля, здатність свідомо та добровільно взаємодіяти з природою відповідно до правових, морально-етичних та санітарно-гігієнічних вимог. За основу ми обрали ціннісні, нормативні та діяльнісні критерії [9].

Результати анкетування наведені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати анкетування

1. Як ви оцінюєте свою обізнаність з питань екології?	
а) добре обізнаний;	25 %
б) мало обізнаний;	68 %
в) необізнаний.	7 %
2. З яких джерел ви дізнаєтеся про екологічні проблеми?	

а) бесіди з інформованими людьми, фахівцями;	5 %
б) навчання в університеті;	43 %
в) засоби масової інформації;	24 %
г) науково-популярна література.	28 %
3. Чи вважаєте ви за потрібне поглиблювати свої знання з екології?	
а) так;	84 %
б) ні.	16 %
4. Що, на вашу думку, є основним у розв'язанні екологічних проблем?	
а) закриття шкідливих підприємств;	34 %
б) підвищення рівня екологічної культури населення;	21 %
в) поліпшення діяльності медичних установ.	45 %
5. Чи хотіли б ви брати участь у:	
а) роботі природоохоронної організації (так/ні);	15 % / 85%
б) окремих акціях (заходах) на захист довкілля (так/ні).	48% / 52 %

Загалом проведене дослідження показало, що більшість студентів усвідомлює екологічну ситуацію, яка сьогодні створилася в Україні. Але вони не ставлять на перше місце екологічну освіту. Водночас не знайшлося жодного студента, якого проблеми довкілля не турбували б зовсім. Судячи з проведеного дослідження студентам притаманний певний оптимізм в оцінці принципової можливості подолання екологічної кризи. Вони не усвідомлюють необхідності комплексного підходу до розв'язання екологічних проблем і вирішують подолання цієї проблеми якимсь одним зі шляхів.

Нами розпочата науково-методична робота саме з підготовки вчителя біології до екологічної освіти. З огляду на значення та місце педагогічної професії у суспільстві, екологічна освіта вчителя є принципово універсальною, "всередині" освіти гуманітарна частина її змісту має однакову вагу з природничо-науковою та прикладною частинами.

Педагогічна стратегія для цього віку полягає у стимулюванні такої інтелектуальної діяльності старших школярів, у якій на світоглядному, абстрактному рівні формуються педагогічно бажані зв'язки в індивідуальній картині світу.

Взаємодія зі світом природи відбувається з акцентом на оволодіння технологіями естетичного "освоєння" природних об'єктів: їх чуттєве сприйняття; змістовна оцінка їх життєвих станів; емоційна чуйність у спілкуванні з ними; уміння знайти культурну форму висловлення свого враження стосовно цих об'єктів (у малюнках, фотографіях, музиці) [2].

Відомо, що у наш час більшість юнаків прагне оволодіти секретами малого і великого бізнесу. Тому варто показати і з економічного, і з політичного поглядів вигідність екологічно доцільного підходу до бізнесу.

З-поміж найважливіших факторів, що здатні тим чи іншим шляхом вплинути на формування безпечного екологічного стану компонентів довкілля чи певної території, є екологічна свідомість як інтегральне відображення цілого комплексу необхідних спеціальних знань, переконань, зорієнтованої поведінки, яке ґрунтується на достатній інформації і додержанні головних принципів екологічної освіти і виховання [1].

Саме завдяки свідомості цілеспрямовано регулюється взаємини кожної людини з оточуючою природною і соціальною дійсністю [3]. Посилаючись на останнє, свідомість, як властивість високоорганізованої матерії – людського мозку, у своїй першооснові була певною мірою екологізованою. Звідси випливає, що поряд із соціальним феноменом існує феномен екологічної свідомості. Ефективність процесу формування екологічної свідомості особистості забезпечується поєднанням у ньому різноманітних психологічних чинників і механізмів. Ідеться про формування екоцентричного типу екологічної свідомості. Знання закономірностей формування екологічної свідомості особистості дають змогу адекватно здійснювати педагогічний процес екологічної освіти [6].

Екологічна свідомість зумовлює формування екологічної культури. Остання є засобом самоорганізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища [5]. Таким чином, через екологічну свідомість і екологічну культуру людина як особистість і суспільство загалом формує цілком конкретний екологічний стан. І це закономірно оскільки, за В.С. Крисаченком [5], осердям екологічної культури є екологічна життєдіяльність, і у процесі цієї діяльності задається певний напрям розвитку довкільних процесів і станів об'єктів оточення.

Отже, психологічні особливості процесу формування екологічної свідомості в юнацькому віці визначають концентрацію педагогічних зусиль на формуванні відповідної системи уявлень.

У старшокласників розвиваються оціночні судження та деякі навички прогнозування, початок яким закладається ще у підлітків. Тому вони при певній підготовці здатні стати наставниками для дошкільнят та учнів початкових класів щодо передачі деяких екологічних знань та екологічної поведінки [4].

Аналізуючи шкільні програми з різних навчальних дисциплін, можна сказати, що у них питання про цілісність природи та про існуючі взаємозв'язки висвітлено недостатньо.

Інтегровані екологічні знання у предметах природничих дисциплін основної і старшої школи – це загалом констатуючі факти природокористування.

У системі формування екологічних знань майже не закладено базових знань про природні закономірні процеси, на яких ґрунтуються знання про цілісність природи.

Фрагментарні поняття про навколишній світ, отримувані учнями на першій навчальній стадії, в основній школі майже не підкріплюються знаннями про природні, закономірні процеси. Тому під час переходу від вив-

чення природознавства та предметів природничого циклу настає розрив у системі формування екологічних знань.

Учні 9-11 класів не спроможні відповісти на запитання: "Чому забруднена вода шкідлива для живих організмів?" переважна більшість старшокласників до природи ставиться по-споживацьки, а саму природу сприймає як поодинокі образи і явища. Учні майже не мають цілісного бачення природи на рівні взаємозв'язків "організм-середовище". Наприклад, на запитання: "Чому потрібно охороняти рослинний і тваринний світ нашої планети?" - 78% старшокласників переконані, що основна причина у тому, що як не буде рослин і тварин, людина загине". Вони не можуть обґрунтувати свої відповіді. Про примітивність їх знань свідчить і те, що 95% старшокласників, описуючи ліс восени, говорять про опадання пожовклого листя, а 86% учнів на запитання: "Які умови регулюють чисельність тварин і рослин у світі?" - впевнені, що головна причина їх загибелі – це людина, і лише 15% частково згадують про абіотичні фактори [8].

Отже, психолого-педагогічний аналіз проблеми дослідження дозволив виявити основні показники та компоненти підготовки майбутніх учителів біології, їх готовність до викладання біологічних дисциплін у школі і рівень знань у старшокласників. Пріоритетним напрямом гуманізації та гуманітаризації діяльності ВНЗ є розвиток особистості майбутніх учителів, формування екологічної культури, мислення, світогляду, створення умов для підвищення індивідуального потенціалу кожного студента.

Але у даній статті ми не торкнулися всіх аспектів цієї важливої проблеми. Подальшого дослідження потребують ряд проблем, зокрема: екологізація змісту всіх природничих дисциплін, пошук різних форм і методів підготовки студентів до екологічної діяльності у школі; визначення оптимальних умов стимулювання екологічної самоосвіти учителів тощо.

*****

1. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка. Історія і теорія. – К.: Вища школа, 1995. – С. 159.
2. Коденко Я. Формування особистості учня засобами екології // Біологія і хімія. – 1999. - №6. – С. 7-11.
3. Кондаков Н. И. Логический словарь – справочник. – М.: Наука, 1975. – С. 559-560.
4. Концепція екологічної освіти України протокол №13/6-19 від 20.12.2001, Київ. - С. 6-7
5. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник: - К.: Заповіт, 1996. – С. 17.
6. Некос А. Н. Екологічна освіта і виховання: географічні та педагогічні основи: Автореф. дис. ... геогр. наук. – Харків, 1994. – С. 8.
7. Нінова Т. С. Підготовка майбутніх учителів хімії до екологічної освіти і виховання учнів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільськ. держ. пед. ун-т. – Тернопіль, 2001. – 20 с.
8. Палій А. О. Формування в учнів основної школи базових екологічних знань // Педагогіка і психологія. – 1998. - №3. – С. 143-149.
9. Пустовіт Н., Краснобай О. Дослідження екологічної культури школярів // Біологія і хімія. – 2000. - №4. – С. 36-40.

Матеріал надійшов до редакції 16.09.03 р.

Авдеева В.В. Подготовка будущих учителей биологии к экологическому образованию старшеклассников.

В статье анализируются основные психолого-педагогические условия подготовки будущих учителей биологии к экологическому образованию старшеклассников.

Avdeeva V. V. Training Future Biology Teachers for Ecological Education of Senior Pupils.

The main psychological and pedagogical conditions of training future biology teachers for ecological education of senior pupils are analysed.